

Н. І. Білак, кандидат юридичних наук, адвокат,
Співзасновник Благодійного фонду «Благодійний рух України»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СЛУЖБОВЦЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ УСТАНОВИ

Дослідження присвячено визначенню правового статусу службовця пенітенціарної установи. Зазначено, що окремі інституції пенітенціарної системи наділені широкою компетенцією, яка виходить за межі пенітенціарної системи і називати їх «пенітенціарною установою» неможливо. Крім того, до пенітенціарної системи відносяться суб'єкти, що не є установами, в яких можливо проходити службу як вид трудової діяльності, тому у них відсутній статус пенітенціарної установи. Встановлено, що пенітенціарна установа є елементом пенітенціарної системи. При цьому, не всі суб'єкти пенітенціарної системи є пенітенціарними установами.

Зроблено висновок про те, що пенітенціарною установою за широкого підходу буде вважатись установа виконання покарань, кримінально-виконавча інспекція, воєнізоване формування; навчальний заклад, заклад охорони здоров'я, підприємства установ виконання покарань, інше підприємство, установа і організація, що створена для забезпечення виконання завдань кримінально-виконавчої служби; орган державної виконавчої служби, військова частина, гауптвахта і дисциплінарний батальйон (в визначених законом випадках). За вузького підходу, пенітенціарною установою буде установа виконання покарань.

Виділено основні та особливі характеристики служби в пенітенціарних установах (наприклад, допуск тим громадянам України на конкурсній, добровільній, контрактній основі, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки). Визначено, що правовий статус службовця пенітенціарної установи набуватиме особа, що віднесена профільним законодавством до «персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України». При цьому, можливим є проходження служби в пенітенціарній установі в якості: 1) особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби; 2) спеціаліста, що не має спеціальних звань та є державним службовцем; 3) працівника, що працює за трудовим договором. Незалежно від вторинної детермінації, усі службовці пенітенціарної установи проходять спеціальний вид служби, якому притаманно особливих характеристик.

Ключові слова: правовий статус, пенітенціарна система, пенітенціарна установа, установа виконання покарань, служба в пенітенціарній установі.

N. I. Bilak. Features of the legal status of a penitentiary officer

The study is devoted to determining the legal status of a penitentiary employee. It is noted that some institutions of the penitentiary system are endowed with broad competence that goes beyond the penitentiary system and it is impossible to call them "penitentiary institutions". In addition, the penitentiary system includes entities that are not institutions in which it is possible to serve as a type of labor activity, therefore they do not have the status of a penitentiary institution. It is established that a penitentiary institution is an element of the penitentiary system. At the same time, not all entities of the penitentiary system are penitentiary institutions.

It is concluded that a penitentiary institution, with a broad approach, will be considered a penitentiary institution, a penal inspection, a paramilitary formation; educational institution, health care institution, enterprises of penal institutions, other enterprise, institution and organization created to ensure the implementation of the tasks of the penal service; state executive service body, military unit, guardhouse and disciplinary battalion (in cases specified by law). With a narrow approach, a penitentiary institution will be a penal institution.

The main and special characteristics of service in penitentiary institutions are highlighted (for example, admission to those citizens of Ukraine on a competitive, voluntary, contractual basis who are capable of effectively performing the relevant official duties due to their personal, business and moral qualities, age, educational and professional level and health status). It is determined that the legal status of a penitentiary employee will be acquired by a person who is classified by the relevant legislation as a "personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine". At the same time, it is possible to serve in a penitentiary institution as: 1) a person of the rank and file and the management of the penitentiary service; 2) a specialist who does not have special ranks and is a civil servant; 3) an employee working under an employment contract. Regardless of the secondary determination, all employees of the penitentiary institution will undergo a special type of service, which is inherent in special characteristics.

Key words: legal status, penitentiary system, penitentiary institution, penal institution, service in a penitentiary institution.

Постановка проблеми. Станом на теперішній час, система органів, діяльність яких спрямована на виконання кримінальних покарань та попереднє ув'язнення не в повній мірі відповідає принципам гуманізму і поваги до прав і свобод людини. Це має прояв, крім іншого, у відсутності визначення правового статусу службовця пенітенціарної служби. Актуальність вирішення означених проблем пов'язана з обранням

Україною курсу на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС). На потребу формування оновленого концепту правового статусу службовця пенітенціарної служби вказує й відсутність єдиного розуміння системи органів кримінально-виконавчої служби та підприємств, установ виконання покарань як пенітенціарних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За таких умов, важливого значення набуває теоретичне осмислення правового статусу службовця пенітенціарної установи. Дослідженням проблематики проходження служби в державних установах в цілому займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: В.Б. Авер'янов, Л.Р. Біла-Тіунова, Ю.С. Даниленко-Негара, А.В. Кирилюк, В.В. Коваленко, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, О.П. Хамходера, С.Я. Фаренюк та інші. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, яких присвячено питанням проходження публічної служби, специфікація правового статусу службовців пенітенціарних установ є малодослідженою у науці, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Виклад основного змісту. Пенітенціарні установи є збірним поняттям, що відображає факт віднесення установи до пенітенціарної системи – сукупності суб'єктів, які уповноважені на впорядкування суспільних відносин в сфері виконання покарань та наступного виправлення засуджених, їх ресоціалізацію [1]. У значенні кримінально-виконавчого законодавства такими установами будуть:

- 1) органи виконання покарань (центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи (міжрегіональні управління), уповноважені органи з питань пробації);
- 2) установи виконання покарань;
- 3) допоміжні суб'єкти, які у визначених законом випадках здійснюють виконання кримінальних покарань: органи державної виконавчої служби, військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон;
- 4) інститути громадянського суспільства, які здійснюють громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань та проводять соціальну-виховну роботу через діяльність об'єднань громадян, засоби масової інформації, релігійні та благодійні організації, окремих осіб, а також спостережних комісій і піклувальних рад [2].

Натомість, Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», елементами кримінально-виконавчої служби визнаються: 1) центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань; 2) його територіальні органи управління; 3) установи виконання покарань, слідчі ізолятори, воєнізовані формування; 4) навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, підприємства установ виконання покарань, інші підприємства, установ і організацій, що створені для забезпечення виконання завдань кримінально-виконавчої служби [3].

Слід зазначити, що окремі з вказаних інституцій (наприклад, Міністерство юстиції України як центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та його територіальні управління) наділені широкою компетенцією, яка виходить за межі пенітенціарної системи і називати їх «пенітенціарною установою» неможливо. Крім того, до пенітенціарної системи відносяться суб'єкти, що не є установами, в яких можливо проходити службу як вид трудової діяльності. Це стосується інститутів громадянського суспільства, які здійснюють громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань та проводять соціальну-виховну роботу через діяльність об'єднань громадян, засоби масової інформації, релігійні та благодійні організації, окремі особи, а також через участь у складі спостережної комісії і піклувальних рад.

Отже, пенітенціарна установа є елементом пенітенціарної системи. При цьому, не всі суб'єкти пенітенціарної системи є пенітенціарними установами.

Пенітенціарною установою за широкого підходу буде вважатись установа виконання покарань, кримінально-виконавча інспекція, воєнізоване формування; навчальний заклад, заклад охорони здоров'я, підприємства установ виконання покарань, інше підприємство, установа і організація, що створена для забезпечення виконання завдань кримінально-виконавчої служби; орган державної виконавчої служби, військова частина, гауптвахта і дисциплінарний батальйон (в визначених законом випадках). За вузького підходу, пенітенціарною установою буде вважатись установа виконання покарань.

В цьому дослідженні за основу взято вузький підхід до визначення поняття «пенітенціарна установа». Відповідно до ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу, до установ виконання покарань відносяться кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (тобто, виховні колонії), слідчі ізолятори [2]. Відповідно, служба в пенітенціарних установах є різновидом служби в державній кримінально-виконавчій службі України, що регулюється Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», а саме Главою 3 «Персонал Державної кримінально-виконавчої служби України». До основних та особливих характеристик служби в пенітенціарних установах слід віднести:

- 1) вона здійснюється особами рядового і начальницького складу, спеціалістами, які не мають спеціальних звань, та іншими працівниками, які працюють за трудовими договорами;
- 2) є різновид служби особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України;
- 3) можлива в результаті проходження спеціальної перевірки як визначеного законом антикорупційного механізму;

4) допуск до цього виду служби надається тим громадянам України на конкурсній, добровільній, контрактній основі, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки;

5) до службовців пенітенціарних установ застосовуються спеціальні кваліфікаційні вимоги професійної придатності тощо.

Правовий статус службовця пенітенціарної установи набуватиме особа, що віднесена профільним законодавством до «персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України». При цьому, можливим є проходження служби в пенітенціарній установі в якості: 1) особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби; 2) спеціаліста, що не має спеціальних звань та є державним службовцем; 3) працівника, що працює за трудовим договором. Незалежно від вторинної детермінації, усі службовці пенітенціарної установи проходять спеціальний вид служби, якому притаманно особливих характеристик.

Незалежно від положення, що займає службовець пенітенціарної установи, як слушно відмічено Ю.В. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. такий службовець повинен дотримуватись стандартів діяльності персоналу інституцій виконання покарань, які містяться у всіх міжнародних нормативних актах, які регулюють соціальні норми у сфері здійснення кримінального правосуддя та виконання покарань різних видів та щодо певних соціальних груп (неповнолітніх, жінок, інвалідів, засуджених із хронічними захворюваннями тощо). Починаючи з Мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями (1955 р.) і завершуючи так званими «Правилами Мандели» (2015 р.) [4].

Щодо відмінностей у правовому статусі службовців пенітенціарної установи, які займають різне правове положення, то їх на думку О.О. Єрмак, можливо згрупувати таким чином:

1) кваліфікаційні вимоги, що висувуються до службовців пенітенціарної установи залежно від виду посади, яку вони займатимуть;

2) правове регулювання проходження служби в пенітенціарній установі;

3) можливість застосування заохочень та притягнення до юридичної відповідальності;

4) порядок припинення служби в пенітенціарній установі;

5) сукупність наданих прав, обов'язків та гарантій;

6) вимоги підвищення кваліфікації тощо [5].

Таким чином, правовий статус службовця пенітенціарної служби буде включати однотипні елементи, але їх змістовне наповнення різнитиметься в залежності від становища, яке займатиме особа – віднесення до рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби; визначення в якості спеціаліста, що не має спеціальних звань та є державним службовцем; визначення в якості працівника, що працює за трудовим договором.

Наприклад, службовець пенітенціарної установи – спеціаліст, що не має спеціальних звань одночасно буде професійним працівником органу державної влади, який займає посаду державної служби. На законодавчому рівні визначення поняття «державний службовець» закріплено в ч. 2 ст. 1 Закону України «Про державну службу»: державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [6].

Детермінуючими ознаками службовця пенітенціарної установи, що є державним службовцем є: громадянство України; здійснення публічної, професійної, політично неупередженої діяльності, яку пов'язано з практичним виконанням завдань і функцій держави; заміщення посади державної служби в органі державної влади; отримання заробітної плати за рахунок коштів державного бюджету.

Крім того, державні службовці пенітенціарних установ займають посади, які віднесені до відповідних категорій посад державних службовців на підставі рішення Кабінету Міністрів України [3]. Відповідна посада державної служби визначає обсяг посадових прав та обов'язків державного службовця; просування державного службовця передбачає зайняття більш високої посади, що є тією мотиваційною силою, яка, відіграє важливу роль у проходженні державної служби.

Статтею 6 Закону України «Про державну службу» визначено, що посади державної служби в державних органах поділяються на категорії та підкатегорії залежно від порядку призначення, характеру та обсягу повноважень, змісту роботи та її впливу на прийняття кінцевого рішення, ступеня посадової відповідальності, необхідного рівня кваліфікації та професійних компетентностей державних службовців [6].

На нормативному рівні виокремлено такі категорії посад державної служби:

1) категорія «А» (вищий корпус державної служби), до якої віднесено посади: Керівника Апарату Верховної Ради України та його заступників; керівника апарату (секретаріату) постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України; Державного секретаря Кабінету Міністрів України та його заступників, державних секретарів міністерств; керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, та їх заступників; керівників апаратів Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів та їх заступників, керівників секретаріатів Вищої ради правосуддя,

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та їх заступників, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників; керівників державної служби в інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, та їх заступників;

2) категорія «Б», до якої віднесено посади: керівників та заступників керівників державних органів, юрисдикція яких поширюється на територію Автономної Республіки Крим, однієї або кількох областей, міст Києва і Севастополя, одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення; керівників державної служби у державних органах, юрисдикція яких поширюється на територію Автономної Республіки Крим, однієї або кількох областей, міст Києва і Севастополя, одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення; керівників та заступників керівників структурних підрозділів державних органів незалежно від рівня юрисдикції таких державних органів;

3) категорія «В», до якої віднесено інші посади державної служби, яких не включено до категорій «А» і «Б» [6].

Кожна із посад державної служби характеризується відповідним профілем, що відображає комплексну характеристику посади державної служби, що містить деталізований опис виконуваної за посадою роботи та перелік необхідних державному службовцю для виконання посадових обов'язків спеціальних знань, умінь і навичок. Відповідно, службовці пенітенціарної установи, що є державними службовцями можуть бути наділені різним набором прав та обов'язків.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що можливим є проходження служби в пенітенціарній установі в якості: 1) особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби; 2) спеціаліста, що не має спеціальних звань та є державним службовцем; 3) працівника, що працює за трудовим договором. Незалежно від вторинної детермінації, усі службовці пенітенціарної установи проходять спеціальний вид служби, якому притаманно особливих характеристик. До основних та особливих характеристик служби в пенітенціарних установах слід віднести: 1) здійснення особами рядового і начальницького складу, спеціалістами, які не мають спеціальних звань, та іншими працівниками, які працюють за трудовими договорами; 2) різновид служби особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України; 3) служба в пенітенціарній установі можлива в результаті проходження спеціальної перевірки як визначеного законом антикорупційного механізму; 4) допуск до цього виду служби надається тим громадянам України на конкурсній, добровільній, контрактній основі, які спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки; 5) до службовців пенітенціарних установ застосовуються спеціальні кваліфікаційні вимоги професійної придатності тощо.

Правовий статус службовця пенітенціарної служби буде включати однотипні елементи, але їх змістове наповнення різнитиметься в залежності від становище, яке займатиме особа – віднесення до рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби; визначення в якості спеціаліста, що не має спеціальних звань та є державним службовцем; визначення в якості працівника, що працює за трудовим договором.

Список використаних джерел:

1. Ткачова О. К. Теоретичні основи інституційних механізмів державного управління митною справою. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=587>
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2023 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>
4. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Правовий статус персоналу органів та установ виконання покарань. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 31 (70) Ч. 3 № 2 2020. DOI <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/08>
5. Єрмак О.О. Правовий статус працівника органів державної кримінально-виконавчої служби: порівняльний аналіз. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 358-362.
6. Про державну службу: Закон України від 15.12.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 60.